

**AFV ETISH AKTI ASOSIDA JAZODAN OZOD QILINGAN
SHAXSLARNING REABILITATSIYASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

**SPECIFIC FEATURES OF REHABILITATION OF PERSONS RELEASED
FROM PUNISHMENT BASED ON AN ACT OF PARDON**

**ОСОБЕННОСТИ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ, ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ
НАКАЗАНИЯ НА ОСНОВАНИИ АКТА О ПОМИЛОВАНИИ**

Rahmatjonov Shoxrux Shavkatjon o‘g‘li

(O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti)

I.S. Nasirov

(Ilmiy rahbar: Jazoni ijro etish faoliyati kafedrası

katta o‘qituvchisi, yu.f.b.f.d. (PhD))

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat-ijroiya huquqi va kriminologiya sohasining dolzarb muammolaridan biri — afv etish akti asosida jazodan ozod qilingan shaxslarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish va qayta ijtimoiylashtirishning tashkiliy-huquqiy hamda ijtimoiy-psixologik xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda afv etish instituti orqali ozodlikka erishgan shaxslarning jamiyatga moslashish jarayonidagi o‘ziga xos bosqichlar, ularning huquqiy maqomi, ruhiy determinanti hamda ushbu jarayonni tashkil etishda davlat va jamoat tashkilotlarining funksional hamkorligi xalqaro andozalar va milliy qonunchilik prizmasidan yoritilgan. Shuningdek, rehabilitatsiya tizimini raqamlashtirish, postpenitensiar monitoring va xavf-xatarlarni boshqarish mexanizmlari huquqiy hamda amaliy jihatdan asoslab berilgan. Maqola yakunida afv etilgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish tizimining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirishga qaratilgan tizimli ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit soʻzlar: afv etish, jazo, ijtimoiy reabilitatsiya, postpenitensiar yordam, qayta ijtimoiylashtirish, huquqiy moslashuv, probatsiya, monitoring, innovatsion menejment, xalqaro standartlar.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of one of the current issues in criminal-executive law and criminology — the organizational-legal and socio-psychological features of social rehabilitation and resocialization of persons released from punishment based on an act of pardon. The study examines the specific stages of social adaptation of individuals who obtained freedom through the institution of pardon, their legal status, psychological determinants, and the functional cooperation of state and public organizations in organizing this process through the prism of international standards and national legislation. Furthermore, the digitalization of the rehabilitation system, post-penitentiary monitoring, and risk management mechanisms are legally and practically substantiated. The article concludes with systematic scientific and practical recommendations aimed at further improving the organizational foundations of the resocialization system for pardoned individuals.

Keywords: act of pardon, punishment, social rehabilitation, post-penitentiary assistance, resocialization, legal adaptation, probation, monitoring, innovative management, international standards.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируется одна из актуальных проблем уголовно-исполнительного права и криминологии — организационно-правовые и социально-психологические особенности социальной реабилитации и ресоциализации лиц, освобожденных от наказания на основании акта о помиловании. В исследовании освещаются специфические этапы социальной адаптации лиц, получивших свободу через институт помилования, их правовой статус, психологический детерминант и функциональное взаимодействие государственных и общественных организаций в организации данного процесса через призму международных стандартов и национального законодательства. Также правомерно и практически обоснованы цифровизация системы реабилитации, постпенитенциарный мониторинг и механизмы управления рисками. В заключении

статьи выдвинуты системные научно-практические рекомендации, направленные на дальнейшее совершенствование организационных основ системы ресоциализации помилованных лиц.

Ключевые слова: акт о помиловании, наказание, социальная реабилитация, постпенитенциарная помощь, ресоциализация, правовая адаптация, пробация, мониторинг, инновационный менеджмент, международные стандарты.

Kirish

Davlat huquqiy tizimining ajralmas va eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblangan jinoyat-ijroiya tizimi hamda undan keyingi bosqich — ozod etilgan shaxslarni jamiyatga integratsiya qilish jarayoni jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va adolat tamoyillarini qaror toptirishda strategik ahamiyatga egadir. Har qanday demokratik jamiyatda jinoiy jazolarning samarali ijro etilishi nafaqat sodir etilgan qilmish uchun jazo muqarrarligini ta'minlaydi, balki mahkumlarni axloqan tuzatish, ularda qonunga itoatkorlik xulq-atvorini shakllantirish va kelgusida yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. Biroq, adashgan va o'z qilmishidan chin ko'ngildan pushaymon bo'lgan shaxslarga afv etish akti orqali ikkinchi imkoniyat taqdim etilgandan so'ng, ularning jamiyatda o'z o'rnini topishi, ya'ni rehabilitatsiya jarayoni tizimning eng nozik va hal qiluvchi bo'g'ini bo'lib qolmoqda.

Ushbu murakkab va ko'p qirrali vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish esa bevosita afv etilgan shaxslarning postpenitensiar rehabilitatsiyasining tashkiliy asoslari qay darajada to'g'ri, tizimli va xalqaro andozalarga mos ravishda qurilganligiga bog'liqdir. Afv etilgan shaxslarning rehabilitatsiya tizimi deganda, ularning huquqiy maqomini tiklash, ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, psixologik korreksiya qilish hamda jamiyat va davlat xavfsizligi muvozanatini ta'minlovchi institutsional mexanizmlar majmui tushuniladi. Bugungi kunda jahonda kechayotgan huquqiy islohotlar va insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligi sharoitida, rehabilitatsiya jarayonini an'anaviy "nazorat va taqiqlash" modelidan "ko'maklashish va qayta ijtimoiylashtirish" modeliga o'tkazish davlat organlari faoliyatini tubdan modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda.

Afv etilgan shaxslar rehabilitatsiyasining tashkiliy-huquqiy tabiati

Afv etish akti asosida jazodan ozod qilingan shaxslarning reabilitatsiyasining fundamental poydevorini milliy qonunchilik va normativ-huquqiy baza tashkil etadi. Milliy huquq tizimida ushbu faoliyat Konstitutsiya, Jinoyat-ijroiya qonunchiligi, Mehnat kodeksi hamda bandlik va ijtimoiy himoyaga oid qonun osti hujjatlari bilan tartibga solinadi. Tashkiliy tuzilishning huquqiy jihatida afv etilgan shaxslarning individual xususiyatlari, ularning jazo o'tagan muassasa turi va o'talmagan jazo muddati hajmi bo'yicha reabilitatsiya yondashuvlarining o'ziga xosligini belgilab beradi.

Reabilitatsiya jarayonini boshqarish mexanizmi ko'p tarmoqli va iyerarxik tamoyilga asoslanadi, ya'ni Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Probatsiya xizmatidan boshlab, Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Sog'liqni saqlash organlari hamda mahalliy hokimliklargacha bo'lgan vertikal va gorizontaal muvofiqlashtirish zanjiri mavjud. Bu zanjir ozod etilgan shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashning asosiy kafolatidir. Biroq, zamonaviy ijtimoiy menejment tamoyillari shuni ko'rsatadiki, faqatgina rasmiy idoraviy nazorat bilan cheklanish tizimning moslashuvchanligini pasaytiradi. Shu sababli, reabilitatsiya tizimi tarkibida funksional bo'g'inlar — huquqiy ko'mak, ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya, tibbiy yordam hamda kasbga tayyorlash xizmatlarining o'zaro gorizontaal aloqasini to'g'ri tashkil etish reabilitatsiya samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Reabilitatsiya jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy va infratuzilmaviy jihatlar

Tashkiliy asoslarning yana bir muhim jihatida — afv etilgan shaxslarni joylarda qabul qilish, ularning uy-joy, maishiy va moddiy-infratuzilmaviy ta'minotini tashkil etishdir. Ozod etilgan shaxslarni saqlash va reabilitatsiya qilish sharoitlari, ularning mehnat bozoriga integratsiyalashuvi xalqaro standartlarga (masalan, BMTning Jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlar bilan muomala qilish sohasidagi tavsiyalari) muvofiqligi bevosita hududiy ijtimoiy rejalashtirishga bog'liq. Infratuzilmaning (ijtimoiy moslashuv markazlarining) to'g'ri loyihalashtirilishi tizimda xavfsizlikni ta'minlash bilan bir qatorda, afv etilgan shaxslarning insoniy qadr-qimmati kamsitilishining oldini oladi va ularning qayta jinoyat ko'chasiga kirib ketish xavfini minimallashtiradi.

Zamonaviy sharoitda rehabilitatsiya jarayonlariga raqamli texnologiyalar va elektron monitoring elementlarining joriy etilishi alohida o‘rin tutadi. "Elektron probatsiya" tizimlari, afv etilgan shaxslarning ijtimoiy ehtiyojlarini masofaviy aniqlash portallari, onlayn rezyume va bo‘sh ish o‘rinlari platformalari nazorat qiluvchi organlar va xodimlarning ish hajmini kamaytirishga hamda korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Texnologik transformatsiya rehabilitatsiya tizimining shaffofligini oshirib, inson huquqlari himoyasini yangi bosqichga olib chiqadi.

Biroq, postpenitensiar tizimning tashkiliy tuzilmasida rehabilitatsiya bo‘yicha mutaxassislar, psixologlar va ijtimoiy xodimlarning salohiyati hamon hal qiluvchi bo‘g‘in bo‘lib qolmoqda. Probatsiya va ijtimoiy himoya organlari xodimlarining psixologik barqarorligi, huquqiy savodxonligi va uzoq muddat izolyatsiyada bo‘lgan shaxslar bilan ishlash metodikasini mukammal egallaganligi jamiyatdagi umumiy ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlaydi.

Afv etilgan shaxslarni mehnat orqali rehabilitatsiya qilish

Shu bilan birga, rehabilitatsiya organlarining tashkiliy faoliyatida afv etilgan shaxslarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish, ularni hududiy ishlab chiqarish korxonalari va tadbirkorlik subyektlari bilan hamkorlikda ishga joylashtirish muhim tarkibiy qismidir. Mehnat jarayoni nafaqat shaxsning moddiy ehtiyojlarini qondiradi, balki uning jamiyatga qaytganidan so‘ng o‘z o‘rnini topishiga mantiqiy zamin yaratadi. Rehabilitatsiya tizimida mehnat jarayonining bunday tashkil etilishi, bandlik sohasini umumiy ijtimoiy moslashuv strategiyasiga mantiqiy va funksional jihatdan integratsiya qilishni taqozo etadi.

Bu o‘rinda ozod etilgan shaxslarning bandligini ta‘minlovchi korxonalar shunchaki iqtisodiy foyda keltiruvchi subyekt emas, balki tarbiyaviy-profilaktik ta‘sir ko‘rsatish va yangi hayotga moslashtirish tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida namoyon bo‘ladi. Afv etilgan shaxslarning rehabilitatsiya tuzilmasida ijtimoiy moslashuv organlari xavfsizlik va ichki ishlar xizmatlari bilan doimiy koordinatsiyada harakat qilishi shart. Chunki uzoq muddatli ajralishdan so‘ng ishlab chiqarish jamoalarida yoki yangi ijtimoiy muhitda shaxslarning to‘planishi, moddiy vositalar va stress omillari bilan to‘qnashishi o‘z-o‘zidan moslashuv inqirozlariga va favqulodda ruhiy holatlarning kelib chiqish xavfini oshiradi.

Shu sababli, mehnat rehabilitatsiyasini tashkil etishning boshqaruv asosi nafaqat iqtisodiy bandlikni rejalashtirishni, balki xavfsizlik va psixologik qo'llab-quvvatlash choralarini tizimning umumiy konsepsiyasiga to'liq moslashtirishni ham ichiga oladi.

Rehabilitatsiya jarayonining strategik yo'nalishlari

Postpenitensiar muassasalar va probatsiya organlarining ichki tashkiliy-funksional mexanizmlarini chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, afv etilgan shaxslarni rehabilitatsiya qilish apparati zimmasiga yuklatilgan vazifalar ko'lami o'ta keng va murakkabdir. Rehabilitatsiya ma'muriyati o'z faoliyatini bir necha strategik yo'nalishlarda parallel ravishda olib boradi:

1. Huquqiy rehabilitatsiya va maqomni tiklash yo'nalishi: Bu bosqichda afv etilgan shaxsning shaxsini tasdiqlovchi hujjatlarini rasmiylashtirish, uning mulkiy va oilaviy huquqlarini tiklash, davlat tomonidan beriladigan ijtimoiy nafaqalar yoki tibbiy sug'urtalardan foydalanish imkoniyatlarini huquqiy jihatdan kafolatlash choralari ko'riladi.

2. Psixologik va tibbiy rehabilitatsiya yo'nalishi: Uzoq muddatli jazo o'tash natijasida shakllangan "penitensiar sindrom" (jamiyatdan begonalashish, tashabbussizlik, depressiya) asoratlarini bartaraf etishga qaratilgan maxsus psixologik korreksiya dasturlari amalga oshiriladi. Shuningdek, shaxsning sog'ligini tiklash bo'yicha tibbiy ko'riklar tashkil etiladi.

3. Ijtimoiy-maishiy va iqtisodiy moslashuv yo'nalishi: Afv etilgan shaxsni uy-joy bilan ta'minlash (yoki oilasiga qaytarish), moddiy qiyinchilikka tushib qolgan davrda bir martalik moddiy yordamlar ko'rsatish, uning qonuniy daromad manbaiga ega bo'lishi uchun sharoit yaratish hamda jamoatchilik va mahalla munosabatlarida unga nisbatan ijobiy fikrni shakllantirish choralari ko'riladi.

Xulosa va tavsiyalar

Jazoni ijro etish tizimini liberallashtirish sharoitida afv etish akti asosida ozod qilingan shaxslarning rehabilitatsiyasini to'g'ri tashkil etish davlatning insonparvarlik siyosatining yakuniy natijasini belgilovchi eng muhim mezondir. Afv etish faqatgina

qamoqdan ozod qilish bilan tugamaydi, balki shaxsning jamiyatning to'laqonli fuqarosiga aylanishi bilan yakun topadi.

O'tkazilgan tadqiqot va xalqaro tajriba tahlili asosida milliy reabilitatsiya tizimining tashkiliy-huquqiy asoslarini yanada takomillashtirishga qaratilgan quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

"Reabilitatsiya vaucherlari" tizimini joriy etish: Afv etilgan shaxslarni ishga qabul qilgan yoki ularni qayta o'qitgan xususiy tadbirkorlik subyektlariga soliq imtiyozlari va davlat subsidiyalarini taqdim etishning huquqiy mexanizmini yaratish;

Ijtimoiy moslashuv markazlari (Halfway Houses) tarmog'ini kengaytirish: Ozodlikka chiqqan, biroq yashashga joyi yoki ijtimoiy aloqalari bo'lmagan shaxslar uchun 3 oydan 6 oygacha bepul yashash, psixologik va huquqiy yordam olish imkonini beruvchi ixtisoslashtirilgan markazlarni har bir hududda tashkil etish;

Multidissiplinar yondashuvni qonuniy mustahkamlash: Afv etilgan shaxslarning reabilitatsiya rejasini faqat probatsiya xodimi emas, balki psixolog, ijtimoiy xodim va mahalla vakilidan iborat "mobil reabilitatsiya guruhlarini" tomonidan individual ravishda ishlab chiqish tizimini qonunchilikka kiritish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023;
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;
4. O'zbekiston Respublikasining "Aholini bandligi to'g'risida"gi Qonuni;
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Probatsiya xizmati faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaror va Farmonlari to'plami;
6. BMTning Jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlar bilan muomala qilish bo'yicha Tokio qoidalari (Metropolitan bo'lmagan jazolarga oid minimal standart qoidalar). – Nyu-York: BMT Bosh Assambleyasi rezolyutsiyasi.